

Братислав Станковић²⁸
Љиљана Павловић²⁹
Милан Станковић³⁰

Рад примљен: 11.10.2024.
Рад прихваћен: 09.12.2024.
UDK: 001.891
37.017:17

Предгледни рад

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ И МОРАЛНА ОДГОВОРНОСТ ИСТРАЖИВАЧА

Резиме: Рад у садржинском смислу, условно речено, чине три целине. Уводни део, насловљен као Полазне напомене и постављење проблема, је припремног карактера, па с тога, обухвата оквирна разматрања о глобализацији високог образовања и образовању за истраживање. Централни део рада, научноистраживачки рад на универзитету, посматран је у две равни, односно третирана су два посебно важна питања. Прво, методологија научноистраживачког рада, као наставни предмет, јер обезбеђује стицање знања за сва три облика научноистраживачког рада. Друго, спровођење научноистраживачког рада се, по правилу, врши мултидисциплинарним истраживањима. У Закључку је указано да присутну реформу високог образовања, као стални процес, треба да прати афирмисање научно-истраживачког рада, јер се њиме обезбеђује научни подмладак, који је, пак, нужна претпоставка привредног и демократског развоја. Због тога овај рад чини скроман подстицај афирмисању научно-истраживачког рада на универзитету, тако да оно буде предмет интересовања не само научне и стручне јавности, већ и шире друштвене заједнице, уз коришћење бројних метода и техника истраживања. Критичко промишљање проблема моралне одговорности истраживача, као предмета овог рада, захтева краће претходне напомене о етичком аспекту науке и етичким проблемима у стицању и примени стечених научних знања. У контексту оваквог приступа, аутор указује на један посебнији радни морал и, с тим у вези, моралну одговорност истраживача као стваралаца. Посебно су истакнути не само етички проблеми поводом (не)примене стечених научних знања, већ и етички проблеми преношења

---

²⁸ Министарство за бригу о породици и демографију, Београд, bratislav.stankovic@konstantinvelki.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0002-17868-8541>

²⁹ Универзитет МБ, Београд, ljiljana.edu@gmail.com [https://orcid.org/ 0009-0001-5424-6538](https://orcid.org/0009-0001-5424-6538)

³⁰ Факултет за право, безбедност и менаџмент „Константин Велики“, Ниш, milan.stankovic@konstantinveliki.edu.rs, [https://orcid.org/ 0000-0002-1397-8150](https://orcid.org/0000-0002-1397-8150)

знања, с посебним освртом на моралну одговорност примене стечених научних знања која доприносе усаглашавању друштвеног, пре свега, економског, развоја са еколошким законитостима.

Кључне речи: образовање, методологија, истраживање, морал, одговорност.

1.Полазне напомене и постављање проблема

Глобализација као дугорочни тренд, продире у све поре међузависног и променљивог света. При томе, глобализација није једнородан, а још мање једносмеран систем. Она, даље, није сасвим добра или сасвим лоша појава. Тако постоје супротстављена мишљења аутора и о добрим и лошим странама Болоњске декларације. Отуда су, не без основа и мишљења да тзв. болоњска декларација претвара европску универзитетску традицију у нижи степен образовања и то путем брзих метода. Ширењем процеса глобализације настају значајне промене у образовању, системима образовања, образовним садржајима, који траже критичко промишљање односа глобализације и образовања, у условима кад глобализацијом образовање постаје, на одређен начин подсистем глобализације као планетарног друштвеног процеса, па у том контексту одвија се, на одређен начин и глобализација високог образовања. Поред тога, успостављање болоњског процеса стварања зоне високог образовања и његова „унутрашња“ педагошка питања не могу се разумети и вредновати изван контекста глобализације, информатизације и нове глобалне филозофије и стратегије образовања. Овакав приступ условљен је чињеницом да се глобализација друштва и глобализација образовања, присутна и као болоњски процес стварања зоне високог образовања, одвијају у истом временском периоду, крајем XX и почетком XXI века. Болоњски процес стварања европске зоне високог образовања може се разматрати и критички промишљати са више аспекта. Међутим, сигурно је да развој науке и технолошки напредак захтева образоване и оспособљене грађане за нове улоге у друштву знања. Отуда се, с правом може рећи да се образовање, као право, тиче свих грађана. Однос науке и образовања је, пак, од суштинског значаја за садашњу, и нема сумње будућу генерацију. Овај однос можемо пратити у оквиру универзитета, а као институције која поставља вредности засноване на идеји, иновацији и знању. Место, улога и значај научно истраживачког рада на универзитету, и то у свету који се непрекидно мења, је тешка и изазовна тема. Овом приликом изабрали смо тему која обрађује много ужи проблем, за који смо, пак, мишљења да није довољно истакнут и обрађен. Наиме, следом реченог, поставља се као питање да ли интегрисани универзитет има предност у научно истраживачком раду на универзитету? Наравно, хипотеза о предностима које пружа интегрисани универзитет поводом научно-истраживачког рада је само радна хипотеза, али и као таква има значај за даља истраживања.

2. Научно-истраживачки рад и научно образовање

Правилно схватање суштине и смисла научно-истраживачког рад и образовања на универзитету, претпоставља претходно одређење универзитета. Универзитет се може двојако посматрати. Прво, универзитет је подсистем у систему образовања и наука. Друго, универзитет је посебан, сложен систем, који интегрише три подсистема. Први подсистем тиче се образовања за струку (професију). Други подсистем науке обухвата научноистраживачки рад и научно образовање (специјализације, магистериј и докторат наука). При томе, подсистем науке је везивно ткиво које фактички одржава, развија и унапређује функционисање друга два подсистема - образовање и усавршавање.³¹ Трећи систем подразумева перманентно усавршавање, односно трансфер постојећих знања у праксу и стално усавршавање (путем свих облика) високостручних кадрова.³² (Делетић, 1988). Иначе, ово друго појмовно одређење универзитета садржано је још у ранијем спису „Појам универзитета“ Карла Јасперса, према коме универзитет има три обавезе: стручно образовање, опште образовање човека и истраживање. Овом приликом и за предмет овог рада, предмет наше пажње је само други подсистем, научно-истраживачки рад и научно образовање. При томе, под научним истраживањем подразумева се систематско трагање за научним чињеницама из којих се могу уобличити теорије, принципи и научни закони. Истраживање, пак, често доприноси и решавању многих практичних, животних питања. Савремена цивилизација, као „цивилизација знања“, захтева да човек учи у току читавог, а пре свега радног живота. Непрестано учење човека у току живота исказује се као учење за знање, учење за рад, учење за заједнички живот и учење и постојање. За разумевање значаја образовања за научноистраживачки рад, поред учења за знање, важан фактор је знање за постојање. Најкраће речено, учење за знање подразумева савладавање на само научних информација, већ првенствено овладавање оруђима сазнавања, што постаје суштина самосталног живљења. Знање (образовање) за постојање је, пак, припрема за самостално и критичко расуђивање о појавама и догађајима из окружења. Следом наведеног, може се рећи да универзитет има велики значај у образовању за научно-истраживачки рад, јер се бави образовањем и усавршавањем научног подмлатка. Под научним кадром, за потребе овог рада, подразумевамо само кадар који делује у оквиру универзитета, а не и института или у привреди, и то у сва три облика истраживања, односно у фундаменталном, примењеном и развојном истраживању. Иначе

---

³¹ Видети више код: Милан Недељковић, Друштво у променама и образовање, Едука, Београд, 2010.

³² Видети више код: Делетић, С., Теорије о друштвеном развоју, Научна књига, Београд, 1988.

образовање и усавршавање научног подмлатка се првенствено постиже интеграцијама научног и наставног рада, а универзитет који не производи науку и којем научно-истраживачки рад није основа наставног рада, постепено се претвара у класичну школску институцију која се бави само преношењем, а не и производњом нових знања. Из тога следи да је научно-истраживачки рад предуслов за квалитетну наставу, за укључивање студената у научно-истраживачки рад, за перманентно образовање и за развој масовне креативности.³³ Овде треба имати у виду чињеницу да треба за јачањем образовне функције научно-истраживачког рада образовање за науку и њено коришћење још увек није исто што и образовање путем науке. Потребно је, затим, подсетити да се у многим поводима и приликама указује, и то с правом, да су студенти оптерећени информацијама, уместо да их универзитет оспособљава за самостално студирају и истражују. Тиме је потиснута знатижеља, као једна од основних људских потреба, која је, пак, у темељу истраживања. Отуда, подстицање знатижеље утиче и формирање научног подмлатка. Поред тога, у образовању и усавршавању научног подмлатка, када је реч о универзитету, веома важну улогу имају: избор у звање асистента, организовање специјалистичких, магистарских и докторских студија, специјализованих курсева, научних скупова (семинара, симпозијума, конференција и конгреса), повремене боравак у иностранству у циљу научног усавршавања. У вези са постављеним питањем, научно-истраживачки рад на универзитету, за потребе овог рада, можемо посматрати у две равни. Прва се тиче методологије научно-истраживачког рада, као наставног предмета. Друга се односи на активности у самом процесу истраживања, односно на спровођење научно-истраживачког рада.

3. Методологија научно-истраживачког рада

Од осамдесетих година сада већ прошлог (двадесетог) века, у свим реформама високог образовања, у изменама наставних планова и програма, значајна пажња се поклања уношењу образовних садржаја који треба да припреме студенте за научно-истраживачки рад. Промене се осмишљавају са становишта међусобне условљености и повезаности савремене цивилизације, као „цивилизације знања“ и „учећевизије“ и промена у образовању. Та узајамна повезаност изражава се у промени институционалних облика образовања, образовним садржајима и примени дидактичких принципа з настави на високошколским институцијама и промени положаја и улоге студената у тој настави.³⁴ Промене у наставним плановима високошколских установа тичу се увођења посебног наставног

---

³³Видети више код: Милан Недељковић, Друштво у променама и образовање, Едука, Београд, 2010

³⁴Видети код: Марковић, Ж.Д., „Цивилизацијске промене и образовање“, Лепосавић, Учитељски факултет у Призрену, 2004.

предмета методологије научно-истраживачког рада, али и уношења елемената поступка научно-истраживачког рада у наставне промене свих, или већине, наставних предмета. Овакав приступ је одређен и чињеницом да се научним, посебно истраживачким радом не бави мали круг „посвећених“ научника, већ све већи број људи у мери у којој знање и наука постају основни развојни ресурс. „Свако има право да учествује у научном напретку и у добробити која отуда произилази“ (члан 27. Универзалне декларације о правима човека). Али, разуме се када се конципира наставни програм предмета научна методологија и елементи научне методологије у наставним програмима осталих наставних програма мора се водити рачуна о карактеру и циљевима образовања на појединим високошколским установама. Међутим, без обзира на потребу да знања која се стичу из методологије научно-истраживачког рада буду по садржају и обиму прилагођена карактеру и циљевима студирања на појединим високошколским установама, она морају имати за основу упознавање са основним категоријама научно-истраживачког рада. Та сазнања су неопходна не само за одређивање предмета истраживања, постављања (формулацију) хипотеза, већ и карактера закључивања на основу прикупљеног и сређеног чињеничног материјала (података), и избегавање да се научним закључивањима прогласе закључивања која могу бити корисна, али немају карактер научног закључивања. У овом смислу се указује да постоји разлика између научног и стручног закључивања. И ако стручно истраживање и закључивање на основу тог истраживања може на одређени начин, и у одређеној мери, представљати допринос научном сазнавању, али то још није научно закључивање, па у том смислу постоји разлика између стручног и научног рада. Уочавање и указивање на ову разлику има одређен значај, посебно због не ретке појаве да се стручни рад, и стручни радови, проглашавају и приказују као научни рад и научни радови. Промене се, такође, осмишљавају са становишта сазнања да научноистраживачки рад има три облика. Прва, фундаментална истраживања су теоријско-апстрактна истраживања која откривају и формулишу опште законитости и воде у макроанализу. Друга, примењена-емпиријска истраживања откривају оно што је посебно, конкретно и воде у микроанализу. Трећа, развојна истраживања обухватају резултате фундаменталних и примењених истраживања у циљу побољшања оног што већ постоји, то је примена нових поступака, нових материјала, производа и средстава. Полазећи од ових облика научно-истраживачког рада и постоје разлике између научног и стручног рада. Научним радом се откривају, по правилу, дотад непознате чињенице и законитости (уз примену научних метода). Стручни рад се, пак, састоји у прикупљању познатих чињеница у циљу добијања корисних резултата. Полазећи од ових сазнања и нивоа и карактера студија на високошколским установама, конципирају се наставни програми за предмет Методологија научно-истраживачког рада. Наставни програми обезбеђују стицање знања из овог

предмета на основним и дипломским студијама за примењена и развојна истраживања, а на докторским студијама за фундаментална истраживања.

4. Активности у процесу научно-истраживачког рада

Правилно схватање суштине и смисла научно-истраживачког рада, претпостављанеке претходне напомене. Процес истраживања обухвата бројне активности, које могу бити теоријске и емпиријске. У спровођењу научно-истраживачког рада, који је по својој природи и карактеру инердисциплинаран, постоји потреба за мултидисциплинираним истраживањем у сваком комплекснијем проучавању. Професор Лукић у својој Методологији права истиче да само комбинована примена метода може да доведе до исправног сазнања предмета на који се примењује. Следом реченог, појаве се истражују на мултидисциплинарни начин, коришћењем различитих метода и техника истраживања. Код питања о предностима интегрисаног универзитета, и поред могућег другачијег аргументисања, чини се, да је овде битно уочити да, како у планирању и прихватању, тако и касније у спровођењу научно-истраживачког рада, интегрисани универзитет, с обзиром на своју организациону структуру и начин функционисања, уз разуме се испуњење и других услова, може обезбедити, најпре складан однос између фундаменталних, промењених и развојних истраживања, затим, заступљеност свих подручја и релевантних научних дисциплина, даље неопходне кадрове и организован тимски рад, као и потребна материјална и друга средства. Када је реч о афирмисању научноистраживачког рада, треба истаћи да под њим подразумевамо бројна питања од усвајања методологије научног рада на универзитету, до укључивања студената, као научног подмлатка, у сам процес научноистраживачког рада.

5. О моралној одговорности истраживача

Данас је у савременом „светском друштву“, које је све мање људско, а све више технолошко, посебно актуелно и акутно питање моралне одговорности истраживача, поред осталих и у области екологије, с обзиром да је животна средина озбиљно угрожена. Правилно схватање суштине и смисла наведене констатације претпоставља претходна појмовна одређења науке и њеног етичког аспекта. Наука, у ширем смислу, као синоним за знање, има бројне циљеве.³⁵ Њен највиши циљ у демократском друштву треба да буде највеће добро за највећи број људи. Прихватање уверења да је знање добро само по себи, и да у његовој расподели под равноправним условима треба да учествују сви, указује на

---

³⁵О различитим схватањима појма и предмета науке, њеном методу и значају, видети код: Данило Ж. Марковић, Братислав Станковић, Увод у методологију научно-истраживачког рада, Завод за проучавање села, Београд, 2010, стр. 16-40.

етички аспект науке.³⁶ Будући да је знање вредност за друштво и за појединца, сви чиниоци који доприносе његовом одржавању, унапређивању и ширењу вредносно су обојени.³⁷ Отуда и становиште да је наука „најнемилосрднија јавна активност у којој човек може да се ангажује“.³⁸ Развој етике науке, само подсећања ради, почиње половином XX века. Као што морално „треба“ логички не проистиче из сазнајног „јесте“, тако ни етика неке посебне науке не проистиче директно из саме те науке. И наука и етика науке део су ширег социокултурног контекста и под снажним су упливом културних и историјских услова.³⁹ Отуда се њихов однос не „не може разумети ван контекста развоја човекове културе, развоја саме науке и њене саморефлексије, развојних промена о смислу и суштини, форми и структури, циљевима и функцијама, развоју и вредностима науке и научног знања“.⁴⁰ При томе, у литератури се указује како о етичкој одговорности научника појединца, тако и о улози и одговорности научне заједнице у науци.⁴¹ Наиме, с обзиром да је основни циљ науке истина, као и да истраживач полаже свој научни рад у ризницу свеопштег знања, које је власништво човечанства и доприноси општем благостању и напретку, онда су, нема сумње, неопходни међународни стандарди о научноистраживачком раду, како о примени научних метода, тако и кодекс понашања у научноистраживачком раду – етички кодекс добре научне праксе (engl. GoodScientific Practice). Интелектуално поштење, као основни етички принцип рада истраживача. Мора бити присутно у свим фазама настајања научног рада, почев од хипотезе, преко методологије, до анализе и тумачења добијених резултата, укључујући, свакако, и њихово објављивање. Будући да је знање својина читавог човечанства, публикавање резултата истраживања представља интегрални део научног метода сазнања.⁴² Осим етике публикавања, као завршног чина једног истраживања, и сви претходни поступци у истраживачком

---

³⁶Милан Недељковић, Друштво у променама и образовање, Едука, Београд, 2010, стр.74

³⁷Федерико Мајор у сарадњи са Тангијаном, *УНЕСКО: Идеал и акција: актуелност једног визионарског текста*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства и Завод за међународну, научну, просветну, културну и техничку сарадњу Србије, 1997, стр. 104-121

³⁸Good – Scates, *Metodeistraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji*, OtokarKeršovani, Rijeka, 1966, str. 24

³⁹Милан Недељковић, *Друштво у променама и образовање*, Едука, Београд, 2010, стр.75

⁴⁰Ж. Ристић, *О истраживању, методу и знању*, ИПИ, Београд, 1995, стр. 431

⁴¹Федерико Мајор, *Сутра је увек касно*, Београд, Југословенска ревија, 1991, стр. 206-207

⁴²Видети више код: Савић Ј., *Како написати, објавити и вредновати научно дело у биомедицини*, Култура, Београд, 2001.

раду морају бити засновани на етичким принципима.⁴³ Отуда и обавеза истраживача, али и друштва у целини, да се залажу за високе етичке стандарде у научноистраживачком раду.Следом наведеног, а за потребе насловљеног рада, на овом месту треба поменути Сингапурско саопштење о истраживачкој честитости.⁴⁴ Већ у Предговору овог саопштења наводи се да вредности страживања и добробит коју доноси суштински зависе од честитости којом му се приступа. Иаконанационалном и дисциплинарном нивоу могу постојати и постоје разлике у начину организовања и извођења научних истраживања, ипак постоје начела и професионалне одговорности које су основица за честитост истраживања, ма где да се она изводе. У погледу начела Сингапурско саопштење о истраживачкој честитости, наводи, најпре, поштење у свим аспектима истраживања, затим, одговорност у поступку истраживања, даље, професионална учтивост и праведност у раду с другима, и потом, добро управљање истраживањима у име осталих. Сингапурско саопштење о истраживачкој честитости, наводи четрнаест одговорности. Према првој о честитости, истраживачи треба да преузму одговорност за поузданост својих истраживања. Друга одговорност тиче се поштовања прописа: Истраживачи треба да буду упознати с прописима и политиком битном за истраживања и да их се придржавају. Трећа, истраживачке методе: Истраживачи треба да користе одговарајуће истраживачке методе, закључке да заснивају на критичкој анализи чињеница и у потпуности и објективно изложе резултате и њих оватумачења. Четврта, истраживачке белешке: Истраживачи треба да воде јасне и тачне белешке целокупног истраживања на начин који би омогућио другима да провере и понове њихов рад. Пето, истраживачки резултати: Истраживачи треба да размењују податке и резултате отворено и без задршке, чим се установи право предности и власништва над њима. Шеста одговорност посвећена је ауторству: Истраживачи треба да преузму одговорност за свој допринос свим публикацијама, пријавама за финансирање, извештајима и осталим приказима својих истраживања. Листе аутора треба да садрже имена свих оних, али само оних, који

---

⁴³Видети више код: Вучковић-Декић Љ., Миленковић П., Шобић В., Етика научноистраживачког рада у биомедицини, Српско лекарско друштво, Академија медицинских наука, Медицински факултет, Београд, 2002.

⁴⁴Сингапурско саопштење о истраживачкој честитости настало је, као део друге Светске конференције о истраживачкој честитости, одржане јула 2010 у Сингапуру, и представља глобални водич за одговорно поступање у истраживањима. Међутим, због необавезности овог документа, који не представља завничну политику држава учесница и организација које су финансирале ову конференцију, потребно је имати у виду званичну политику, смернице и прописе о истраживачкој честитости, конкретне државе. Сингапурско саопштење о истраживачкој честитости је доступно на: www.singaporestatement.org

испуњавају важеће критеријуме за ауторство. Према седмој одговорности о изразима захвалности у публикацијама: У својим публикацијама истраживачи треба да наведу имена и улоге свих оних који су значајно допринели истраживању, укључујући писце, финансијере, спонзоре и друге, а који не испуњавају критеријуме ауторства. Према осмој одговорности о научним рецензијама: Истраживачи треба да обезбеде непристрасне, брзе и строге евалуације и поштују поверљивост када рецензирају туђи рад. Девето, сукоб интереса: Истраживачи треба да прикажу своје финансијске и друге сукобе интереса који би могли угрозити веродостојност њиховог рада у предлозима истраживачких пројеката, публикацијама и јавној комуникацији, као и у рецензентским активностима. Десето о комуникација с јавношћу: Када учествују у јавним расправама о примени и значају одређених научних резултата, истраживачи треба да ограниче стручне коментаре на своју препознатљиву област експертизе и да јасно направе разлику између стручних коментара и личног мишљења. Једанаеста одговорност тиче се пријављивање неодговорног истраживачког понашања. Истраживачи треба да пријаве надлежним телима сваку сумњу која се односи на неприхватљиво понашање у истраживањима, укључујући измишљање, преправљање и плагирање, као и друге неодговорне истраживачке радње које подривају веродостојност истраживања, као што су немарност, неодговарајуће енавођење аутора, пропуст да се наведу противречни подаци или примена неприкладних аналитичких метода које могу навести напогрешне закључке. Дванаеста одговорност поводом реаговања на неодговорне истраживачке радње: Истраживачке установе, као и часописи, стручне организације и агенције које се баве истраживањима, требало би да имају утврђене процедуре за реаговање у случају пријаве неприхватљивог понашања и других неодговорних истраживачких радњи, као и за заштиту оних који добронамерно пријављују такво понашање. Када се неприхватљиво понашање или друга неодговорна истраживачка радња потврди, треба брзо предузети одговарајуће мере, укључујући исправку истраживачких белешки и објављених резултата. Тринаеста одговорност се односи на истраживачка окружења. Истраживачке установе треба да изграде и одржавају окружења где ће се честитост подстицати кроз образовање, јасну политику и разумне стандарде за напредовање, негујући истовремено радну атмосферу која подстиче истраживачку честитост. Најзад, према друштвеној одговорности, истраживачи и истраживачке установе треба да препознају да имају моралну обавезу да одмеравају друштвену добробит наспрам пратећих ризика које њихов рад доноси. Када је, пак, реч о одговорности истраживача, треба истаћи да, без обзира да ли се ради о научном или стручном раду, истраживачи, као ствараоци нових знања, нових сазнања, имају одговорност за примену њиховог знања, не само у техничком и економском, већ и у моралном погледу. Ова одговорност има у основи снажан развој науке и технологије, који је

истина допринео у досад неслућеним размерама побољшању услова живота људског рода, али исто тако ”неки циљеви којима служе и неке њихове практичне примене нису увек служиле општем интересу и напретку. Знање је често коришћено у циљу уништења и истребљења, или је имало штетне последице за човекову околину и квалитет живота”.⁴⁵ Управо зато постоји потреба вођења рачуна о коришћењу научних и технолошких достигнућа, не само планетарним потребама о очувању константне равнотеже енергетских и материјалних токова на планети Земљи, већ и о успостављању и развијању друштвених, а пре свега економских односа, у којима се човек остварује као стваралачко и вредносно биће, развијајући свој културни и вредносни идентитет. То треба да буду односи у којима ”тројство”: тржиште – конкурентност – новац, који се појављује на светској сцени с намером да се уздигне у врховну власт, која ће владати планетом, уједначавајући норме народима упркос културним вредностима и идентитету⁴⁶ не доведе у питање остваривање човека на индивидуалном плану и хуманистички карактер људских заједница на глобалном плану. Моралну одговорност истраживача научних и стручних сазнања – ствараоца, треба разматрати у контексту стварања моралних норми и односа људи према њима. У том контексту, да се подсетимо, морал представља скуп друштвених норми које субјекат, као сопствену безусловну, самоциљну обавезу, засновану на добром, као самосталној врховној вредности, у моралној ситуацији, осећа тренутно, целим бићем, а не увиђа само разумом, који често врши притисак на његове природне склоности и остварује његово човештво, а за чији прекршај он осећа грижу савести, док друштво на њега примењује спољне надражаје уз истовремени захтев да он осећа грижу савести. Санкције за прекршај моралних санкција заједница изриче спонтано, а санкције према себи изриче сам субјект који се није према њима понашао, и оне се могу састојати од осећања стида, осећања неодређеног страха и осећања гађења, презира према себи због непоштовања моралних норми.⁴⁷ Поред општег морала, чију садржину чине норме које исказују однос према другим људима и друштву уопште, постоје и посебни морали, који садрже посебне норме о понашању људи у појединим сферама друштвеног живота. Један од таквих морала је и професионални морал стваралаца. То је радни морал, тачније посебнији радни морал који садржи свенорме радног морала⁴⁸ допуњене мотивом самопотврђивања ствараоца и

---

⁴⁵Федерико Мајор у сарадњи са Тангијаном, *УНЕСКО: Идеал и акција: актуелност једног визионарског текста*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства и Завод за међународну, научну, просветну, културну и техничку сарадњу Србије, 1997, стр.105.

⁴⁶Федерико Мајор, *нав. дело*, стр. 33

⁴⁷ Радомир Лукић, *Социологија морала*, Београд, САНУ, 1974, стр.102-137

⁴⁸Опширније видети: Данило Ж. Марковић, *Социологија рада*, Београд, 'Савремена администрација, 1999, стр.497-501

ставом да својом радном делатношћу допринесе унапређивању хуманог друштвеног развоја. Ова два допунска елемента радном моралу произлазе из садржаја рада ствараоца и схватања друштвеног значаја његовог рада. У ствари, аутентични стваралац који усваја моралне норме, тј. који се према њима тако односи тако да испољава високу моралну одговорност, доприноси афирмацији схватања да "хуманизам и наука значе један културни покрет сједињен у човеку као извору и циљу, чија је најдубља димензија научна; строго настојање да се законима подреди савремено инесавремено богатство природе и историје, захтев за разумљивошћу и право да севлада природом и сопственом судбином.⁴⁹ Морална одговорност ствараоца за резултате свог рада (стваралаштва) има предност над другим видовима одговорности. Овакав наглашенији значај моралне одговорности произилази из садржаја, карактера и резултата њиховог рада, јер је стваралаштво лични чин, произилази из индивидуалне способности инвентивности ствараоца, и за то стваралац најбоље зна и може наслутити како позитивне, тако и негативне последице свог рада. Он је у могућности да се увек пита да ли његов рад представља допринос хуманом развоју и служење човечанству. И ако његов рад и његови резултати не представљају служење човечанству, ако представља, или може представљати злоупотребу знања, највећег дара и способности човека, да сазна законитости у природи и друштву и утиче на њихов ток, онда он може и треба да доживи грижу савести, као санкцију за прекршај моралне норме. Овај захтев за развијањем, и развијеном, моралном одговорношћу стваралаца све је значајнији са снажнијим развојем науке и све већом њеном технолошком применом, тј. са порастом могућности да се на основу њених тековина врше промене не само у природи, већ и на човеку као биолошком бићу, и у човеку као мислећем бићу. Што се тиче изграђивање моралних норми уопште, па и изграђивање моралних нормистваралаца, треба рећи да се ради о сложеном и релативно дуготрајном процесу. Њихово усвајање и понашање по њима треба да буде битна компонента припреме будућих научних истраживача и технолошких иноватора. „Етичке норме су у потпуности друштвене, али одлуке да се поступа у складу са тим нормама и да се предузму сви ризици који такав поступак носи собом, личне су и аутономне.“⁵⁰ Разуме се, да у овом погледу, наставници који припремају будуће истраживаче и иноваторе имају значајну улогу. Наиме, у свом раду са студентима, смештајући поједине информације у шире контексте, дајући креативну интерпретацију знања, развијајући интелектуалну радозналост, они треба да подстичу и прихватање моралних норми и развијање потребе за моралну

---

⁴⁹Федерико Мајор, *нав. дело*, стр. 218-219

⁵⁰Михаило Марковић, *Критичка друштвена наука*, Изабрана дела, 4, БИГЗ и др., стр. 296-297

одговорност.⁵¹ Дакле, смештање информација о појединим научним сазнањима у шире контексте и развијање интелектуалне радозналости треба да буде праћено и развијањем осећања моралне одговорности за откривање научних сазнања и техничких решења која доприносе усаглашавању друштвеног, пре свега економског, развоја са еколошким законитостима, како би се обезбеђивали животни услови у биосфери, пошто живот представља апсолутну вредност. Човек се са еколошког гледишта појављује као вредност супротстављајући се ентропији и учествујући у стварању живота, тиме што врши усаглашавање економских процеса сазаконитостима у биосфери, што представља морални императив. Овај морални императив треба остваривати у контексту схватања да су моралне тежње дубоко укорене у људској природи и развијале се током људске историје. Хуманистичка етика, доводи у везу етичке изборе са заједничким људским интересима, жељама, потребама и вредностима.⁵² А заједнички људски интерес у планетарном (светском) друштву које настаје је да не „уништава вредност атмосфере, вода и земљишта толико да би живот у будућности био драстично нарушен.“ У овом смислу, екологизација нових технологија, заснована и на моралној одговорности, треба да представља својеврсну афирмацију новог планетарног хуманизма „који се усредсређује на сигуран и бољисвет,⁵³ а у економском остварује преко концепта одрживог развоја.

3. Уместо закључка

Глобализација, као вишеродан и вишесмеран систем, полазиште је од значаја за насловљену тему рада, из најмање два разлога, и то први, развој науке и технологије јесте један од најважнијих узрока глобализације, и други, савремени универзитет се развија у оквирима глобализације високог образовања, чији је, пак, део Болоњски процес стварања европске зоне високог образовања. Даље, правилно схватање суштине и смисла научног образовања, претпоставља претходно појмовно одређење универзитета, као посебног система, при чему је предмет пажње само подсистем науке, односно научноистраживачки рад и научно образовање. Ово због тога што универзитет има велики значај у образовању за научноистраживачки рад, јер се бави образовањем и усавршавањем и усавршавањем научног подмлатка. То се првенствено постиже интеграцијом научног и наставног рада. Централни део рада, научноистраживачки рад на универзитету, посматран је у две равни,

---

⁵¹ Опширније о овоме видети код: Данило Ж. Марковић, *Ролуниверситета в формировании моральной ответственности ученых*, Збор. трудов „Высшая школа на пороге III тысячелетия“, Москва, 2000, стр. 82-86.

⁵² Пол Курц и други, *Хуманистички манифест*, 2000, Београд, "Филип Вишњић", стр. 29

⁵³ Пол Курц и други, *нав. дело*, стр. 33

односно третирана су два посебно важна питања. Прво, методологија научноистраживачког рада, као наставни предмет, од увођења 80-их година прошлог века припрема студенте за истраживање јер обезбеђује стицање знања за сва три облика научноистраживачког рада, и то за примењена и развојна на основним и дипломским студијама, за фундаментална истраживања на докторским студијама. Друго, активности у самом процесу истраживања, односно спровођење научноистраживачког рада мултидисциплинарним истраживањима. Развој науке, а нарочито технологије, и то у областима информатике и комуникација, као полазни узрок глобализације, захтева образоване и оспособљене грађане за нове улоге у савременом друштву знања. У таквим околностима, присутну реформу високог образовања треба да прати афирмисање научно-истраживачког рада, јер се њиме обезбеђује научни подмладак, који је, пак, нужна претпоставка привредног и демократског развоја. Имајући у виду значај образовања за научно-истраживачки рад, и потребу преиспитивања и редефинисања наставних планова и програма, укључујући и методологију научноистраживачког рада. У том смислу, могуће предности научно-истраживачког рада на интегрисаном универзитету, посматране су само са становишта методологије, као наставног предмета и спровођења научно-истраживачког рада. На основу изложеног може се закључити да, уважавајући околности у којим се одвија реформа, ако непрекидан процес, и неопходне развојне промене на универзитету, треба пратити и афирмисање научноистраживачког рада. Речено може да помогне да се боље схвати место, улога и значај научно-истраживачког рада, и с тим у вези, образовање студената и њихово укључивање у научно истраживачки рад. Због тога, сматрамо да је неопходно да се овом питању посвети дужна пажња, тако да оно буде предмет интересовања не само научне и стручне јавности, већ и шире друштвене заједнице.

Литература

1. Делетић, С. (1988), Теорије о друштвеном развоју, Научна књига, Београд
2. Делор, Ж. (1996), Образовање скривена ризница, УНЕСКО: Извештај Међународне комисије о образовању за XXI век, Београд
3. Марек, К. (2001), „Глобализација и више образование“, Више образование в Европе Москва,
4. Марковић, Ж.Д. (2004), „Цивилизацијске промене и образовање“, Лепосавић, Учитељски факултет у Призрену
5. Марковић, Ж.Д., Станковић, Б. (2011), Увод у методологију научно-истраживачког рада, Завод за проучавање села, Београд
6. Марковић, Ж.Д. (1999), Социологија рада, Београд, 'Савремена администрација, 1

7. Марковић, Ж.Д. (2000), Роль университета в формировании моральной ответственности ученых, Збор. трудов „Высшая школа на пороге III тысячелетия“, Москва,
8. Ристић, Ж. (1995), О истраживању, методу и знању, ИПИ, Београд,
9. Милан Недельковић, М. (2010), Друштво у променама и образовање, Едука, Београд,
10. Михаило Марковић, М., Критичка друштвена наука, Изабрана дела, 4, БИГЗ и др.
11. Курц П. и други (2000), Хуманистички манифест, Београд, "Филип Вишњић".
12. Радомир Лукић, Р. (1974), Социологија морала, Београд, САНУ,
13. Мајор Ф. у сарадњи са Тангијаном (1997), УНЕСКО: Идеал и акција: актуелност једног визионарског текста, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства и Завод за међународну, научну, просветну, културну и техничку сарадњу Србије,
14. Федерико Мајор, Ф. (1991), Сутра је увек касно, Београд, Југословенска ревија,

EDUCATION FOR RESEARCH AND THE MORAL RESPONSIBILITY OF RESEARCHERS

Abstract: The content of this paper is structured into three main sections. The introductory section, titled *Preliminary Remarks and Problem Statement*, serves as preparatory and includes an overview of the globalization of higher education and education for research. The central section, *Scientific Research Work at the University*, addresses two particularly important issues. First, the methodology of scientific research as an academic subject, which provides knowledge acquisition for all three forms of scientific research. Second, the implementation of scientific research is typically conducted through multidisciplinary investigations. The *Conclusion* emphasizes that the ongoing reform of higher education, as a continuous process, should be accompanied by the promotion of scientific research work, as it ensures the development of young researchers, a necessary precondition for economic and democratic progress. This paper modestly aims to encourage the promotion of scientific research at universities, making it a subject of interest not only for the scientific and professional community but also for the broader society, utilizing numerous research methods and techniques.

A critical reflection on the issue of the moral responsibility of researchers, as the focus of this paper, necessitates preliminary remarks on the ethical aspects of science and the ethical challenges in acquiring and applying scientific knowledge. Within this framework, the author highlights a specific work ethic and, in this context, the moral responsibility of researchers as creators. Particular emphasis is placed not only on ethical issues related to the

(non)application of acquired scientific knowledge but also on the ethical challenges in knowledge dissemination, with special attention to the moral responsibility for applying acquired scientific knowledge that contributes to harmonizing social, primarily economic, development with ecological principles.

Keywords: education, methodology, research, morality, responsibility.